

M.XAYDEGGER FALSAFADAGI “BORLIQ” TUSHUNCHASI (“BORLIQ VA ZAMON”)

*Z. Soliyeva*¹

Annotatsiya:

M.Xaydegger falsafadagi "borliq" kontseptsiyasining mavjud rasmini o'zgartirish bilan bog'liq bo'lib, uning borliq talqinining to'liq versiyasining paydo bo'lishi. Borliq nazariyasi rivojlanishining ikki bosqichini aniqlagan: transsendental-gorizontaal va ekzistensial.

Kalit so'zlar: borliq, vaqt, metafizik, mavjudlik, transsendental-gorizontaal, ekzistensial, til nazariyasi

doi: <https://doi.org/10.2024/s9537c35>

Seyn (borliq) tushunchasi Martin Xaydegger (1889-1976) falsafasida asosiy o'rin tutadi. Shuning uchun, bunday tadqiqot mavzusini qo'yish darhol ba'zi chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Darhaqiqat, Xaydeggerning o'zi tomonidan ko'p marta muhokama qilinmagan, yuzlab tadqiqotlarda ham talqin qilingan emasmi? Xaydeggerning borliq kontseptsiyasiga murojaat qilish sabablari nimada va nima uchun tadqiqot uchun 20-30-yillar davri tanlangan?

Xaydeggerning o'zi borliq tushunchasini qanday taqdim etganiga kelsak, biz g'alati, ammo uning asarlari bilan tanish bo'lgan har bir kishiga ma'lum bo'lgan bir narsani aytishimiz kerak - o'qigandan so'ng "borliq" bilan hamma narsa aniq bo'ladigan birontasi ham yo'q. Nega bunday tushunarsiz tarzda yozish kerak, degan savolga Xaydegger buni materiyaning mohiyati, borliqning tushunib bo'lmaydigan "mohiyati" talab qiladi, deb javob berdi, unga barcha an'anaviy tushunchalar qo'llanilmaydi va u ataylab rad etadi. U borliqning barcha an'anaviy talqinlarini metafizik va oddiy qilib aytganda, borliq hodisasining o'zini emas, balki mavjudlikni ko'rib chiqishdan kelib chiqqan holda rad etdi.

Ammo bu kurashning yarmi. Uning fikrini tushunish jarayonini murakkablashtiradigan yana bir holat shundaki, u falsafiy savollarni qo'yishning an'anaviy usullaridan asosan voz kechadi. Qayta aytilishi va boshqa odamga taqdim etilishi mumkin bo'lgan aniq va aniq ta'riflarga odatlangan har bir kishi, asosan, Xaydeggerning ma'lum bo'lgan muammolarga yondashuvidan hayratda qoladi.

Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, izlansak, shunday qisqartiruvchi ta'riflarni topamiz. Ammo qiyinchilik shundaki, u "borliq" ma'nosi tushirilgan tushunchalarni ham noan'anaviy tarzda tushunadi.

Biroq, biz Xaydeggerning o'zi asarlariga birinchi bor yondashganimizda ravshanlikka erisha olmaganimiz uchun, tanqidiy adabiyotga murojaat qilish orqali erishmaymizmi? Xaydeggerning borliq kontseptsiyasi haqiqatan ham ko'plab tadqiqotlarda qayta-qayta tekshirilgan. Ammo bu erda ham vaziyat oddiy emas. Ushbu kontseptsianing deyarli har qanday masalasida tadqiqotchilar

¹ Soliyeva Zarina Botirovna, SamDCHTI katta o'qituvchisi

o'rtasida birlik yo'q. Ehtimol, qandaydir o'xshashlikni faqat bitta tezisda ko'rish mumkin, ya'ni 20-30-yillar oxirida unda ba'zi o'zgarishlar yuz berdi. Ular 20-yillarning oxiri va 30-yillarning boshlaridagi bir qator matnlarda o'z aksini topdi va nazariy o'zgarishlarga parallel ravishda taqdimot usullari ham o'zgardi, bu esa tasavvuf va she'riyat o'rtasidagi narsaga ko'proq o'xshardi.

Xaydeggerning o'zi borliq nazariyasi rivojlanishining ikki bosqichini aniqlagan: transsendental-gorizontal va ekzistensial. Vaqt jihatidan bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish ko'rsatilgan davrga to'liq mos keladi. Biz aniqroq tanishish masalasiga qaytamiz, ammo hozircha biz uchun uning keyingi falsafasining barchasi shu o'tishdan boshlanishi muhim. Shuning uchun 20-30-yillar Xaydeggerning ilk falsafasi bilan kechki falsafasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashtirish vazifasini qo'ygan har qanday tadqiqotchining e'tiborini muqarrar ravishda o'ziga tortdi.

Bundan tashqari, Xaydeggerning keyingi asarlarida bildirgan deyarli barcha fikrlari ushbu matnda mavjud bo'lganligi ham xarakterlidir. (Yagona istisno, ehtimol, uning til nazariyasi. Biz u haqida gapiryapmiz, lekin hali to'liq tushuncha yo'q). Bularning barchasi Xaydegger shogirdlaridan biriga bu asar Xaydeggerning "Mavjudlik va vaqt" dan keyingi ikkinchi asosiy asari ekanligini to'g'ridan-to'g'ri ta'kidlash imkonini berdi.

Shunday qilib, tanlangan mavzuning dolzarbligi, birinchi navbatda, Xaydeggerning "borliq" kontseptsiyasining mavjud rasmini o'zgartirish bilan bog'liq bo'lib, uning sababi Ereignis sifatida uning borliq talqinining to'liq versiyasining paydo bo'lishi edi. Ushbu talqinni "borliq" ning oldingi talqinidan alohida ko'rib chiqish mumkin emasligi va ko'p jihatdan uning mantiqiy davomi bo'lganligi sababli, 20-30-yillarning butun davrini ko'rib chiqish, unda etishmayotgan va ilgari noma'lum bo'lgan aloqa tiklanganga o'xshaydi, yana dolzarb bo'lib qoldi. Xaydeggerning borliq kontseptsiyasining rivojlanishini endi biroz boshqacha ko'rinishda ko'rish mumkin, chunki uning "burilishdan keyingi" falsafasida yangi nuqta ochildi, u "borliq va vaqt" dan bor yo'g'i o'n yil ajratilgan va shuning uchun o'zini saqlab qoladi.

Albatta, ushbu davrni shu nuqtai nazardan yoritish bo'yicha ish "Falsafaga oid maqolalar" nashr etilgandan so'ng darhol boshlandi. Ammo bu voqea atigi o'n yil oldin sodir bo'lganligi sababli, ushbu mavzuning dolzarbligi hali ham saqlanib qolmoqda. Bundan tashqari, u faqat xorijiy tadqiqotlarda ishlab chiqilayotganini ta'kidlash kerak.

Ushbu tadqiqotning maqsad va vazifalari bevosita yuqoridagilardan kelib chiqadi. Asosiy maqsad 20-30-yillarda Xaydeggerda "borliq" tushunchasining ma'nosini oydinlashtirishdir.

Shu bilan birga, Xaydegger ijodida ikki bosqichni ajratib ko'rsatuvchi tadqiqotchilar qatorida, albatta, uning falsafalash uslubidagi o'ta yaqqol o'zgarishlarni inkor etmaydiganlar ham bor, lekin substantiv nuqtai nazardan uning so'nggi falsafasida faqat nazariyaning mantiqiy xulosasi ilgari rejalashtirilgan. Bu pozitsiyani egallagan tadqiqotchilar orasida birinchi navbatda V.F.Herrmanni qayd etish lozim. Shu bilan birga, "Mavjudlik va vaqt"ning asosiy asarini tan olish, Xaydeggerning keyingi falsafasining ahamiyatidan voz kechishni anglatmaydi. Bu yondashuv G.Figalning fundamental asarida keltirilgan bo'lib, u Xaydeggerning asosiy falsafiy kashfiyotlari talqinini aynan "Borliq va zamon" asosida quradi, keyingi matnlardan ushbu risolaga sharh sifatida foydalanadi.

Xaydegger falsafasining rolini shunday tushunish bilan, borliq masalasi o'rnida har qanday boshqa savol paydo bo'lishi mumkin - til yoki tafakkur

haqida - faqat an'analardan xoli boshqa o'lchovga chiqish muhim bo'lar edi. To'g'ri, masalan, Rortining fikriga ko'ra, bunday chiqish bilan Xaydegger o'ziga xos ob'ektiv va zaruriy asosli nutq sifatida falsafa o'lchovini butunlay tark etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. Bibixin V.V. Xaydegger ishi // *Martin Xaydegger falsafasi va zamonaviylik*. M. 1991.s. 166-171.

[2]. Mixaylov I.A. *Erti Xaydegger: fenomenologiya va hayot falsafasi o'rtasida*. M. 1999 yil.

[3]. Nogovitsin O.M. *Daseinning ekzistensial analitikasida imkoniyat kategoriyasi* // *Martin Xaydegger va 20-asr falsafasi*. Minsk 1997 yil 90-92-betlar.

[4]. *Concepts of poetic language in twentieth-century aesthetics* SZ Botirovna - *ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*, 2023

[5]. *Socio-philosophical aspects of M. Heidegger fundamental ontology* SZ Botirovna - *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 2023